

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืนโดยใช้หลักธรรมาภิบาลด้วยการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นของประชาชน สามารถสรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าโคกหินร่อง มี 4 รูปแบบ คือ การทำกิจกรรมร่วมกัน การจัดตั้งองค์กรอนุรักษ์ป่า การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน และความร่วมมือของชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การเสริมสร้างศักยภาพผ่านกิจกรรม การบูรณาการความรู้ผ่านกิจกรรมเป็นการดำเนินกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ดังนี้ 1) ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า 2) ด้านการให้การศึกษาและสร้างจิตสำนึก 3) ด้านการพัฒนา ภายใต้กิจกรรมทั้งสามด้านยังสามารถจำแนกเป็นกิจกรรมหลัก ๆ ดังนี้ 1) กิจกรรมการปลูกต้นไม้จุดมุ่งหมายเพื่อรวมใจและสร้างจิตสำนึกในการรักษาป่า และฟื้นฟูป่า 2) กิจกรรมการบวชป่าเป็นการนำความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่า โดยจะนิมนต์พระสงฆ์ที่ชาวบ้านให้การนับถือมาเป็นประธานในการประกอบพิธี 3) กิจกรรมการเดินป่าเป็นการตรวจสอบพื้นที่ป่า เพื่อให้รู้ชนิดของพรรณไม้ และประโยชน์ของต้นไม้ รวมทั้งเป็นการป้องกันการละเมิดกฎเกณฑ์ที่ได้สร้างไว้ 4) กิจกรรมการดับไฟป่าเป็นความร่วมมือในการดับไฟป่าของคนในชุมชน ซึ่งเป็นความร่วมมือของคณะกรรมการขององค์กรชุมชนในการอนุรักษ์ป่าร่วมกับประชาชน โดยการเฝ้าระวังและลงพื้นที่ทำความเข้าใจกับผู้ใช้ประโยชน์ 5) กิจกรรมการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องยาสมุนไพร ที่ชาวบ้านเคยนำมารักษาโรคร้ายไข้เจ็บในอดีต มีการสำรวจความหลากหลายของพืชสมุนไพรในป่าและจัดรวบรวมเพื่อเป็นฐานข้อมูลความรู้ของคนรุ่นหลัง 6) กิจกรรมเข้าค่ายลูกเสืออาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในการจัดการป่าชุมชน รวมทั้งการปลูกสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนเหล่านั้นเกิดความรักและหวงแหน ผืนป่าโดยการจัดกิจกรรมประกอบด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับเยาวชน

1.2 การเสริมสร้างศักยภาพผ่านการจัดตั้งองค์กรอนุรักษ์ป่าอย่างเป็นระบบเน้นการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วมโดยมีเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน โพนทอง หมู่ 1 และหมู่ 12 การจัดตั้งกลุ่มโดยกำหนดเงื่อนไขดังนี้ 1) กำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน 2) กำหนดโครงสร้างการบริหารงานที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วม มีการจัดโครงสร้างมุ่งเน้นความสัมพันธ์เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายระดับต่าง ๆ 3) กำหนดกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากป่า 4) สร้างรูปแบบการจัดการป่าแบบมีส่วนร่วม 5) สร้างเครือข่ายความร่วมมือระดับจังหวัด และมหาวิทยาลัย การจัดการองค์กรอนุรักษ์ป่ามีการผสมผสานความรู้ทั้งเก่าและใหม่มาใช้เช่นการใช้กฎระเบียบปฏิบัติที่เป็นของหน่วยงานราชการควบคู่กับกฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนดขึ้น โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกันและกันเพื่อใช้ปฏิบัติได้

1.3 การใช้ชธรมมาภิบาลในการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชน ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจในการจัดการป่าในหลายลักษณะดังนี้ 1) ความล้มเหลวในการจัดการป่าของรัฐสร้างผลกระทบต่อชุมชนเกิดการร้องเรียนของภาคประชาชนเพื่อให้รัฐยอมรับสิทธิชุมชน ในการจัดการป่ารวมทั้งการยอมรับความรู้ท้องถิ่นเพื่อใช้ในการจัดการป่า 2) การยอมรับสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรรวมทั้งการเคลื่อนไหวเรียกร้องของภาคประชาชนส่งผลให้มีการยอมรับสิทธิชุมชนไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พ.ศ. 2540 หลายมาตราเช่น มาตรา 46 มาตรา 56 มาตรา 79 ที่มีเนื้อหาในการยอมรับสิทธิชุมชนโดยการจัดการร่วมกับภาครัฐ 3) นโยบายการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น กฎหมายได้กำหนดอำนาจหน้าที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติซึ่งรวมถึงพื้นที่ป่าดังจะเห็นได้จากพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 มาตรา 67 (7) พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัด พ.ศ. 2540 มาตรา 45 (7) และพระราชบัญญัติกำหนดแผน และขั้นตอนการกระจายอำนาจให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 มาตรา 16 (24) นอกจากนั้นตามแผนการกระจายอำนาจได้ระบุให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีหน้าที่ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าโดย กรมป่าไม้ได้ถ่ายโอนภารกิจด้านการพัฒนาป่าชุมชน และกรมอุทยานแห่งชาติสัตว์และพรรณพืชถ่ายโอนภารกิจด้านการควบคุมไฟป่าให้แก่เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นภารกิจประเภทกลุ่มงาน ในหน้าที่ที่เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลต้องทำ

1.4 ความร่วมมือของชุมชนกับชุมชน และชุมชนกับรัฐเกิดจากการรวมพลังของคนในชุมชนที่ตระหนักเห็นปัญหาและสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเนื่องจากป่าชุมชนโลก หินร่องเป็นพื้นที่ที่มีการบุกรุกทำลายป่าจากคนภายนอกพื้นที่โดยร่วมมือกับคนในพื้นที่เพื่อจับ

จงเป็นพื้นส่วนตัวโดยการตัดไม้ ใช้รถไถไถแล้ววาง และเผาป่า เป็นจำนวนมากจากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้นำธรรมชาติเป็นกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน โพนทองหมู่ 1 และหมู่ 12 รวมทั้งการมีลูกเสืออาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2. การพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการและอนุรักษ์ป่าประกอบด้วย การให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ดิน และน้ำ การใช้ประโยชน์จากป่าโดยการคำนึงถึงขีดจำกัดในการใช้ประโยชน์ การให้ความรู้โดยการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นความเชื่อ คั้งเดิมของชุมชนจนกลายเป็นจารีตประเพณีในการอนุรักษ์รวมทั้งการรู้ถึงแหล่งกำเนิดสรรพชีวิตที่ใช้ป่าเป็นแหล่งอาหาร แหล่งสมุนไพรและแหล่งค้ำน้ำ โดยมีรายละเอียดดังนี้

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โลกหินร่องใช้เทคนิคการเดินป่าเพื่อเรียนรู้ร่วมกันในสภาพการและการเปลี่ยนแปลงของป่าทั้งสภาพกายภาพและระบบนิเวศ ซึ่งก่อให้เกิดองค์ความรู้ร่วมกันในการจัดการให้เกิดความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ การพัฒนาระบบดูแลป่าชุมชน การค้นพบภูมิปัญญาท้องถิ่นเกิดเป็นองค์ความรู้ของชุมชน ประกอบด้วย ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ดิน และน้ำ ที่มีความสัมพันธ์กันและส่งผลไปถึงความอุดมสมบูรณ์และความชุ่มชื้นของป่ารวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าโดยการคำนึงถึงขีดจำกัดในการใช้ประโยชน์ เช่นการจับสัตว์ป่ามาเป็นอาหาร การนำไม้มาใช้ประโยชน์ การเก็บพืชผักมาเป็นอาหารและการใช้ประโยชน์เป็นยาสมุนไพร ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอดจากปู่ย่าตายาย และเป็นการสืบทอดองค์ความรู้จากหมอยาในชุมชน ป่าชุมชน โลกหินร่องมีพรรณพืช 130 ชนิดที่คนในชุมชนรอบผืนป่านำมาใช้ประโยชน์เป็นอาหารและยาสมุนไพร ดังนั้นจึงกำหนดกฎเกณฑ์โดยเขียนเป็นป้ายประกาศการใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อป้องกันมิให้ทรัพยากรในป่าต้องหมดสิ้นไป นอกจากนั้นแล้วภูมิปัญญาของชุมชนในการปลูกป่าคือ การคัดเลือกพรรณพืช พรรณ ไม้หลากหลายชนิดและปลูกในพื้นที่เดียวกัน ไม่มุ่งเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจตามที่รัฐบาลส่งเสริมเพราะเชื่อว่า การปลูกพืชเศรษฐกิจทำให้พืชชนิดอื่นถูกรบกวนและอาจตายไปในที่สุด องค์ความรู้ในการจัดระบบพื้นที่เพื่อจัดตั้งชุมชนลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของชุมชนรอบผืนป่า โลกหินร่องโดยกำหนดพื้นที่การใช้สอยของหมู่บ้านกับพื้นที่ป่าอย่างเป็นสัดส่วนตามวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมา เช่น แบ่งสรรพื้นที่สำคัญเป็นที่ตั้งชุมชน โรงเรียน วัด พื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ พื้นที่สาธารณ และพื้นที่ป่า ทำให้ระบบที่ดินของหมู่บ้านเป็นไปอย่างมีแบบแผน ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้มีลักษณะที่สำคัญคือ 1) เป็นความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจากระบบคิด ความเชื่อ คั้งเดิมของชุมชนจนกลายเป็นจารีตประเพณี 2) เป็นความรู้ที่

ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนึงถึงผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมในสังคม
 3) เป็นความรู้ที่สะท้อนให้เห็นความต้องการที่จำเป็นในการพัฒนาป่า เพื่อให้เกิดความยั่งยืน 4)
 เป็นความรู้ที่มุ่งเน้นรักษาความสมดุลระบบนิเวศในป่า 5) เป็นความรู้ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของ
 การสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

3. การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชน โลกหินร่องของ
 หมู่บ้านโพนทองหมู่ 1 และหมู่ 12 โดยการถ่ายทอดของคนหลายวัยจากปู่ย่าตายาย
 กระบวนการเรียนรู้ผ่านคนสู่คนจากการเล่า การดู การปฏิบัติให้ดูและการให้ลงมือปฏิบัติโดย
 ใช้ภูมิสังคมในท้องถิ่นนั้น ๆ ใน 2 มิติคือ มิติภูมิศาสตร์พื้นที่ และมิติสังคมของคนในพื้นที่ ป่า
 โลกหินร่องมีสภาพปัญหาอยู่ 3 ประเด็นคือ ดิน น้ำ และป่า ดินเป็นดินปนทรายเก็บน้ำไม่อยู่
 รวมทั้งการที่ป่าถูกทำลาย จากการประชุมร่วมกันพบว่า การนำแนวคิดการพัฒนาต้นน้ำ กลาง
 น้ำ ปลายน้ำ มาใช้คือ การพัฒนาจากต้นน้ำโดยใช้คนที่รู้จริงถ่ายทอด เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน
 และนักวิชาการ เป็นผู้ถ่ายทอด การพัฒนาปลายน้ำโดยใช้พื้นที่ป่าโลกหินร่องเป็นพื้นที่สำหรับ
 ศึกษาทดลองของนักเรียนและนักศึกษา การพัฒนาปลายน้ำคือคนในชุมชนได้นำความรู้ไปใช้
 ประโยชน์โดยมีวิธีการปฏิบัติดังนี้ 1) การประชุมแบบมีส่วนร่วมเพื่อวิเคราะห์ปัญหาในอดีต
 มองปัจจุบันและคาดการณ์อนาคต 2) การจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านเพื่อหาแนวร่วม โดยการ
 จัดทำแผนชุมชนอนุรักษ์ป่า 3) ค้นหาคนต้นแบบในการอนุรักษ์ป่าผ่านกลยุทธ์หลัก 3 ประการ
 คือ การชี้ชัดให้เห็นทุกข์ ปลูกเร้าให้รุกขึ้นมาสู้ ให้ความรู้จนกล้าพอ 4) ขยายผลกับคนที่สนใจ
 ผ่านเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 5) ติดตามผลและหมอบหมาย
 ให้หน่วยงานในพื้นที่เป็นผู้ดำเนินการ เช่น โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล และ
 มหาวิทยาลัย นอกจากนี้พบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และจัดการป่า
 ชุมชน โดยผ่านความเชื่อ จารีตประเพณีวัฒนธรรมชุมชนของคนหลายวัยจากคนรุ่นหนึ่งสู่คน
 อีกรุ่นหนึ่งเช่น การสมาปู้ตา การเลี้ยงปู้ตา การอนุรักษ์และสืบทอดความเชื่อของชาวบ้านต่อ
 เฒ่าจ้ำ

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักธรรมาภิบาลด้วยการมีส่วนร่วมและรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเป็นการบูรณาการความรู้สู่การอนุรักษ์และจัดการป่าชุมชนใน 6 ประเด็นคือ องค์ความรู้เกี่ยวกับความรู้ของท้องถิ่นหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนและองค์กรชุมชนนำมาใช้ในการอนุรักษ์ป่า ความรู้เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่า การจัดทำแผนชุมชนอนุรักษ์ป่าโดยการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน การสืบทอดวัฒนธรรมชุมชน การปฏิบัติตามหลัก ธรรมาภิบาลและภาวะโลกร้อน การบูรณาการความรู้เป็นความต้องการอย่างยิ่งเนื่องจากระดับโครงสร้างที่เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่นการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายและกฎหมายรวมทั้งบริบทของพื้นที่ของชุมชนรอบผืนป่า มีความขัดแย้ง จากความขัดแย้งทำให้ชุมชนและองค์กรชุมชนตระหนักและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายที่ต้องช่วยกันดูแลอนุรักษ์ฟื้นฟูโดยไม่มีการแบ่งแยกถึงที่มาของความรู้ที่สำคัญคือมองว่าเป็นผลประโยชน์ร่วมของคนในพื้นที่ในฐานะผู้มีส่วนได้เสียโดยตรง ซึ่งการบูรณาการความรู้ สู่การจัดการป่าชุมชน โศกหินร่องจึงสอดคล้องกับแนวคิดที่ว่า การบูรณาการเน้นที่ผลประโยชน์ร่วมของมนุษยชนเป็นฐาน การสืบทอดภูมิปัญญาโดยการบูรณาการความรู้ทั้งในอดีตและปัจจุบันเน้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักในการหันกลับมาถือพื้นที่ภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่ในชุมชนในขณะเดียวกันก็ไม่ปฏิเสธที่จะนำเอาภูมิปัญญาตะวันตกมาใช้โดยเน้นที่การเลือกรับ ปรับใช้ในมิติของการบูรณาการไม่ได้มองแบบแยกส่วน

(ยุค ศรีอาริยะ, 2542)

การอยู่กับป่าอย่างยั่งยืนของคนกับป่ามีลักษณะที่เป็นพลวัตมีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ดังนั้นการใช้หลักธรรมาภิบาลเป็นหลักยึดในการปฏิบัติของคนในชุมชนคือการใช้ใช้หลักนิติธรรมโดยการรับฟังความคิดเห็น การใช้หลักการมีส่วนร่วมโดยการสำรวจความพึงพอใจของผู้มีส่วนได้เสีย การใช้หลักความรับผิดชอบโดยการกำหนดกติกาในการอยู่ร่วมกับป่า การใช้หลักความโปร่งใสโดยใช้วิถีชุมชน การใช้หลักคุณธรรมโดยใช้ประโยชน์จากป่าอย่างเหมาะสม การใช้หลักความคุ้มค่าโดยการรักษาพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้สมบูรณ์มีการฟื้นฟูป่าและรักษาป่าซึ่งสอดคล้องกับนโยบายและแผนพัฒนาการธรรมชาติโดยใช้แนวทางในการมีส่วนร่วมของประชาชน (สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2549)

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. การอยู่ร่วมกับป่าอย่างยั่งยืนเป็นการ บูรณาการความรู้ผู้จัดการป่าชุมชนเพื่อส่งเสริมให้มีสำนึกร่วมของคนในท้องถิ่นในการฟื้นฟูระบบนิเวศ วัฒนธรรมท้องถิ่นรวมทั้งเกิดพลังการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรมของชุมชน

2. ชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรกำหนดวิธีปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากป่าโดยประกาศให้เห็นชัดเจนรวมทั้งการติดตามและเฝ้าระวังผู้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในครั้งต่อไปในพื้นที่ป่าชุมชนโลกหินร่อง ควรมีการศึกษากระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ และจัดการป่าในมิติภูมิศาสตร์พื้นที่และมิติสังคมของคนในพื้นที่โดยการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่น กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ องค์กรชุมชนและหน่วยงานของรัฐในการจัดการป่าชุมชนโลกหินร่อง ทั้งนี้จะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับดิน น้ำ และป่า ในมิติภูมิศาสตร์พื้นที่ส่วนองค์กรชุมชน ประชาชนในชุมชน วัฒนธรรมชุมชน ความเชื่อ จารีต ประเพณี จะได้มิติสังคมของคนในพื้นที่ รวมถึงการศึกษาผลที่ตามมาจากการวิจัยในครั้งนี้ด้วย

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY